

А. В. Дєдух*

РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Проблема гарантування економічної безпеки України як невідмінної умови її відродження привертає все більшу увагу політичних діячів, учених, найширших верств населення. Така увага аж ніяк не випадкова. Масштаби загроз і навіть реальна втрата, що може бути завдана економічній безпеці країни, висуває названі проблеми на авансцену громадського життя.

Розв'язання питання гарантування безпеки розглядалось у філософських і політико-правових вченнях ще античних мислителів як засіб досягнення загального блага. Так, Аристотель у роздумах щодо ідеального державного облаштування та способів управління суспільством висунув критерій безпеки громадян. Але першим, хто детально проаналізував проблеми безпеки та виживання, взаємодію між безпекою, населенням, урядом і державою був Т. Гоббс. Він дійшов висновку, що "людина — це істота цивілізована страхом смерті". Саме страх перед загрозами змушує людину жити у суспільстві і шукати засоби колективного захисту від них. Тому пошук безпеки, за Т. Гоббсом, певною мірою обумовлює прогрес цивілізації. В свою чергу, А. П. Сорокін характеризував потяг до самозбереження як базисний інстинкт, який сприяє соціальному розвитку людства.

На думку американського політолога А. Уолферса, "безпека в об'єктивному плані передбачає відсутність загроз набутих цінностям, в суб'єктивному — відсутність страху стосовно того, що цим цінностям буде завдано шкоди" тобто, що вони не будуть піддані руйнації. Тому безпека є цінністю поряд із іншими цінностями держави. Таке розуміння поняття "безпека" сьогодні вважається класичним. Водночас безпека є інструментальною щодо інших базових цінностей, зокрема таких як "добробут", "сталий розвиток" та інших, оскільки вона є засобом збереження та підтримання цих цінностей¹.

Як показує світовий досвід, забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення успіху. Тому забезпечення економічної безпеки належить до числа найважливіших національних пріоритетів.

Центральний напрямок світового розвитку в ХХІ столітті — глобалізація; три основних вектори, під впливом яких проходив розвиток світу, — це геополітика, геоekonomіка й геостратегія. До другої половини ХХ століття на першому місці перебувала геополітика. Геополітика впливала на зміну географічних кордонів держав, для досягнення своїх цілей держави застосовували військові методи впливу, захоплюючи необхідні їм території.

Оперування на геоekonomічному атласі вимагає не вичікувальної (або кон'юнктурної) торговельної тактики, а наступальної, активної позиції й відповідних механізмів реалізації своїх інтересів. Відповідно, векторна стратегія задає стратегічну модель зовнішньоеkonomічних зв'язків, цілеспрямовано впливаючи на формування геоekonomічної ситуації.

Державі треба чітко визначити свої стратегічні інтереси і залежно від них будувати взаємини з великими транснаціональними структурами.

Якщо держава бере на озброєння геоekonomічний вектор розвитку, то з'являються нові (невійськові) види впливу на конкурентів, такі як економічні, екологічні, демографічні і т. д.

© Дєдух А. В., 2006

* аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

¹ Ситник Г. П., Олуйко В. М. Організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки України. Навчальний посібник. — Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2005. — 236 с.

Поняття “економічна безпека країни” містить не тільки підтримку на достатньому рівні соціально-політичної й військової стабільності держави, але й, насамперед, розвиток економіки із включенням її в процеси глобалізації, що проходять сьогодні у світовому співтоваристві².

Поняття “національна безпека” ширше за поняття “економічна безпека країни”, воно включає оборонну, екологічну, енергетичну безпеку і т. д.

Зростає значення фактору конкуренції у виробництві й збуті товарів, особливо в сфері фінансово-банківських послуг. Вміння створювати умови для розвитку фінансово-банківського сектора й налагодження його чіткої роботи ставляться в один ряд із вмінням створювати нові промислові й сільськогосподарські технології.

Економічна безпека — це здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному й міжнародному рівнях. Іншими словами, економічна безпека є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках, що гарантує захист від різного роду погроз і втрат.

Першорядну роль у забезпеченні національної безпеки України відіграє захист національних інтересів країни в сфері економіки. В остаточному підсумку, забезпечення всіх елементів національної безпеки: оборонної, екологічної, інформаційної, зовнішньополітичної й інших залежить від економічних можливостей країни. У той же час, розробка програми першочергових і довгострокових заходів щодо гарантування економічної безпеки України й практичних кроків у цьому напрямку повинні опиратися на чітке усвідомлення сучасних погроз.

Економічна і, зокрема, національна безпека країни, нероздільно пов'язані з господарським сектором і з діяльністю господарських товариств як на міжнародному, так і на вітчизняному ринках.

Для захисту інтересів суб'єктів господарювання виник інститут комерційної таємниці³.

Правовий інститут комерційної таємниці є невід'ємним атрибутом ринкової економіки. У процесі здійснення підприємницької діяльності накопичується велика кількість різноманітної інформації, що має важливе значення для успішного розвитку бізнесу. У сучасних умовах інформаційного суспільства інформація набуває значення найважливішого ресурсу, без якого неможливе нормальне функціонування ні окремого підприємця, ні суспільства й держави в цілому. Більше того, з розвитком і вдосконаленням інформаційних технологій, інформація набуває характеру одного з найважливіших видів товару на ринку. Особа, яка володіє такого роду інформацією, прагне зберегти цю інформацію за собою, запобігти її одержанню третіми особами, оскільки в багатьох випадках таке одержання може мати просто катастрофічні наслідки для бізнесу. У сучасних умовах твердої конкурентної боротьби правовий захист різного роду інформації необхідний для успішного розвитку підприємництва й становлення справжньої ринкової економіки, заснованої на вільній конкуренції. Як справедливо відзначається в літературі: “Забезпечення правової захищеності вітчизняної науково-технічної продукції сприяє підтримці національної, у тому числі економічної й технологічної безпеки України. Надійна правова охорона результатів інтелектуальної діяльності — найбільш ефективні заходи боротьби проти промислового шпигунства, вона сприяє захисту прав авторів і власників науково-технічних результатів”.

Протягом тривалого часу інститут комерційної таємниці був невідомий вітчизняному законодавству. Це цілком зрозуміло: в умовах відсутності конкуренції, повного одержавлення економіки просто не було необхідності в подібних правових інститутах. Тим часом, інститут

² Кірсанов К. А., Малявіна А. В., Попов Н. В. Інформаційна безпека // <http://www.bezpeka.com>.

³ Солов'їв Е. Я. Комерційна таємниця і її захист. — М., 1996.

комерційної таємниці має в українському праві більш глибокий корінь, чим це може здатися на перший погляд. Проблема захисту конфіденційної інформації, у тому числі комерційної таємниці, була детально розроблена у вітчизняній юриспруденції. Прикладом може слугувати монографія В. Розенберга “Промислова таємниця”. Висвітлювалися проблеми, пов’язані з комерційною таємницею, і в працях іншого видатного цивіліста другої половини XIX початку XX століття — Г. Ф. Шершеневича.

Підприємництво тісно пов’язане з конкуренцією. Здійснення останньої може набувати всіляких форм, у тому числі й таких, як розкрадання або збір чужої інформації, що називається шпигунством. З одного боку, підприємці змушені захищати свої секрети (коштовну інформацію), а з іншого — намагатися заволодіти секретами конкурента, щоб вижити в ринковому протиборстві.

Термін “шпигунство” (із прикметниками: “економічний”, “промисловий”, “комерційний”, “науково-технічний”) означає активні дії, спрямовані на збір або розкрадання коштовної інформації, закритої для доступу сторонніх осіб.

Економічне шпигунство — більш широке поняття, що охоплює й такі його підвиди як: промислове, виробниче, науково-технічне, комерційне шпигунство. Володіння таємницею одною особою викликає до неї інтерес іншої особи, для задоволення якого відбуваються дії, спрямовані на заволодіння таємницею з метою одержання певної матеріальної або іншої вигоди. Особа, що бере участь у подібній діяльності, — “шпигун”. У підприємстві конкурентна боротьба неможлива без одержання інформації. Прагнення одержати відомості в умовах закритого до них доступу законним шляхом породжує неминуче недобросовісну конкуренцію, тобто об’єктивну потребу шпигувати за конкурентом. Без інформації про дії конкурента, прогнозований попит на продукцію, перспективні наукові розробки важко бути конкурентоспроможним.

Виникає питання про те, як розглядати промислове (комерційне) шпигунство з позицій чинного законодавства. У літературі про промислове шпигунство за кордоном відзначається, що розглянута діяльність зовсім не вважається злочинною й не тягне кримінальної відповідальності. Якщо в процесі розкрадання секретної інформації підприємству, установі або співробітникам заподіюється збиток, то карному покаранню винна особа підлягає саме за останнє діяння, а не за сам факт розкрадання найцінніших відомостей.

Суб’єктами промислового (комерційного) шпигунства можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, що і не мають відношення до співробітників підприємницьких підприємств, установ, фірм. Виконавцем шпигунства може виступати безпосередньо підприємець, співробітники власної служби безпеки або окремі особи, що діють у приватному порядку. Пошук і володіння промисловою, комерційною інформацією здійснюється в одних випадках за завданням замовника, в інших — за власною ініціативою для наступного її продажу зацікавленим особам.

Аналіз закордонної практики показує, що в приватних службах безпеки, що спеціалізуються на розкраданні чужих таємниць, є значна за кількістю клієнтура замовників і покупців. Наприклад, у Великобританії одне із приватних агентств, поряд із розслідуванням фактів про промислове шпигунство, гарантуванням безпеки підприємств і фірм, займається також добуванням (розкраданням) інформації про конкурентні приватні підприємства. Подібні фірми не прагнуть конспірувати, приховувати свою діяльність. Їхні координати є в спеціальних довідниках. У цей час у країнах із ринковою економікою діють сотні й тисячі агентств і десятки тисяч промислових шпигунів.

Певні труднощі виникають при визначенні промислової таємниці підприємств, фірм, компаній зі змішаним капіталом. Наприклад, приватний і державний капітал; державний і іноземний приватний капітал; вітчизняний і іноземний приватний капітал. Неминуче зіткнення інтересів нашого й іноземного власника як між собою, так і з державою. В останньому випадку необхідно враховувати наявність державної (військової) таємниці, службової таємниці, інших

відомостей, обумовлених карним законом, а також промислово таємницю. Відомості, що становлять державні секрети, перераховані в спеціальних нормативних актах, затверджених українським урядом. На їхній підставі видаються відомчі акти, що визначають види таємниць, що підлягають охороні. Промислова таємниця не завжди може включатися в переліки державних таємниць. Зазіхання на таємниці державних підприємств і установ переслідується карним законом, тоді як підприємницькі таємниці карним законом не захищені. Наприклад, спосіб виробництва й заварки чаю для держави не представляє цінності, а для підприємця — це комерційна таємниця, на якій тримається все його підприємство.

Один із керівників американської розвідки, виступаючи в 1990 р. у Національному прес-клубі, заявив, що “економічна міць є ключем до панування й влади в усьому світі.” У промові цього керівника, виголошеної в Американському університеті, пролунало, що “у майбутні роки ми станемо свідками різкого зростання напруженості в міжнародних економічних відносинах. Об’єктивна інформація про економіку іноземних держав стане практично важливою, і розвідка зобов’язана її добувати”. За кордоном вважають, що не менш важливе завдання лягає на плечі контррозвідувальних підрозділів, які зобов’язані припинити всі спроби іноземних спецслужб, здійснювати політичне, промислове й економічне шпигунство проти США.

Як бачимо, новим пріоритетом у сучасних умовах для розвідувальних і контррозвідувальних співтовариств стають відомості економічного характеру. Тому напрашується висновок про те, що інтерес до певних видів приватної й державної економічної інформації на території України (включаючи діяльність наших фірм і за кордоном) буде проявлятися не тільки з боку приватних служб безпеки, але й іноземних спецслужб (розвідок)⁴.

У Чехії і Югославії комерційна таємниця віднесена до відомостей, що становлять господарську або ділову таємницю. У законодавстві ФРН під поняття “комерційна таємниця” — це будь-яка інформація, пов’язана з діяльністю фірми, що, на думку її власника, повинна зберігатися в таємниці. Більш виразно це питання вирішене у Фінляндії. Таємницею там визначають відомості, які при одержанні конкурентом можуть сприяти його успіху або завдати шкоди фірмі. Сутність поняття комерційної таємниці найбільш чітко сформульована в американському Законі про комерційну таємницю 1979 року: комерційною таємницею є інформація (включаючи склад, формулу, комбінацію, програму, пристосування, метод, техніку або процес), що має економічну вартість, оскільки вона не є загальновідомою або доступною особам здатним використувати її в комерційних цілях, і є об’єктом розумних зусиль для захисту.

Отже, слід сподіватися, що проблеми економічної безпеки займуть належне їм місце в системі національної безпеки України, реформаторська політика буде керуватися Концепцією національної безпеки. Хотілося б, щоб її здійснення було проведено швидко, грамотно й не спричинило б ніяких негативних наслідків, тоді Україна займе належне місце серед розвинених країн. Для цього всі громадяни України повинні усвідомити всю складність ситуації й докласти всіх зусиль щоб реформи здійснювалися в інтересах усього населення нашої держави, а не тільки для фінансових і кримінальних структур. Успішний розвиток економіки, вихід її з кризи залежать від всього суспільства.

⁴ Шиверский А. А. Защита информации: проблемы теории и практики. — М., 1996.